

Katri Tuori

Humanistitutkijoiden työtavoista

Raportti Helsingin yliopistossa tehdystä selvityksestä

Tuori, Katri, Humanistitutkijoiden työtavoista: raportti Helsingin yliopistossa tehdystä selvityksestä (On the working habits of humanities scholars: report on a study conducted at the University of Helsinki). Kirjastotiede ja informatiikka 7 (3): 73–77, 1988.

The aim of the reported study was to improve the library services for humanists in the University of Helsinki. The material was collected by interviewing 48 humanist researchers. The results correspond in many respects with hypotheses by which the humanities scholars and their working habits have generally been described. Their field of study is quite extensive, and they must have access to a great amount of various source material, most often printed literature or archival material. Libraries are therefore very important to them. The literature used by humanists does not age rapidly; most of it remains constantly usable and valuable. The humanists typically work alone. This is shown most clearly in their ways of looking for research material. The researcher must acquaint himself with the available material to be able to decide its significance to the work at hand. In searching material for his study, the humanist resorts to traditional media, proven to be reliable, such as references in articles and books, and valued bibliographies. Indexing and abstracting publications or computerized information services are not very popular.

Address: Helsinki University Library, P.O. Box 312, SF-00171 Helsinki, Finland.

Humanistien työtapoja ja työskentelyedellytyksiä Helsingin yliopistossa käsittelevän selvityksen aineisto koottiin jo vuoden 1985 lopussa, vaikka työ lopullisesti valmistuikin vasta syksyllä 1987. Aloitteen selvityksen tekemiseksi teki Helsingin yliopiston kirjasto ja Tieteellisen informoinnin neuvosto myönsi tarkoitukseen apurahan kolmen kuukauden työskentelyä varten. Tavoitteena oli selvittää humanistisen tutkimustyön luonnetta, tutkijoiden työskentelyedellytyksiä, erityisesti tutkimusaineiston saantiin liittyviä seikkoja sekä Helsingin yliopiston

pääkirjaston kokoelmien ja palvelujen käyttöä tutkimustyössä.

Selvityksen lähtökohtana oli paljolti Englannissa Centre for Research on User Studies (CRUS)-laitoksessa tehty tutkimustyö. Siellä on toistaiseksi ehkä perusteellisimmin pyritty selvittämään humanististen alojen tutkijoiden työtapoja. Niinpä Helsingin yliopistossa tehdyssä selvityksessä sekä haastatteluissa käytetty lomake että esitetyt hypoteesit perustuivat pääosin CRUS-laitoksen tutkijoiden tutkimuksissaan käyttämiin ja testaamiin.

Aineisto ja sen keruu

Aineisto kerättiin haastattelemalla kolmen kuu-kauden aikana (1. 10—31. 12. 1985) kyselylomakkeen avulla 48 Helsingin yliopiston piirissä työskentelevää humanistitutkijaa. Nämä valittiin siten, että he edustivat humanistisena keskuskirjastona toimivan Helsingin yliopiston pääkirjaston hankintojen kannalta keskeisiä aloja. Eri aloja edustavien tutkijoiden lukumäärä pyrittiin jossain määrin suhteuttamaan mukana olleiden ainelaitosten tutkimushenkilöstön määrään, vaikka se ei aina täysin onnistunutkaan.

Alat tutkijamäärineen olivat seuraavat: Aasian ja Afrikan kielet ja kulttuurit 2 (18), filologia 5 (23), germaaninen filologia 3 (21), historia 12 (56), klassillinen filologia 6 (28), kotimainen kirjallisuus 3 (9), musiikkitiede 3 (13), romaaninen filologia 3 (26), taidehistoria 3 (14), yleinen kielitiede 2 (26) ja yleinen kirjallisuustiede ja estetiikka 5 (19). Sulkuihin on merkitty kunkin ainelaitoksen tutkimushenkilökunnan määrä mukaan lukien lehtorit, Suomen Akatemian tutkijat ja muut tutkijat, joiden toimipaikaksi on osoitettu ao. Helsingin yliopiston laitos.

Haastateltaviksi valituista suurin osa oli ns. pitkälle ehtineitä tutkijoita. Väitelleitä oli 26 ja 22 teki väitöskirjaa tai lisensiaattityötä. Professoreita oli 10, professorin viran hoitajia kahdeksan ja assistenttuuria tai vastaavaa hoitavia 22. Suomen Akatemian tutkijoina toimivia oli kahdeksan. Tutkijoista oli naisia 17 eli 35 % ja miehiä 31 eli 65 %, haastateltavien keski-ikä oli 40 vuotta.

Tutkimusta suunnittelemaan asetettu työryhmä laati haastattelulomakkeen, jossa kysymykset jaennettiin neljäksi ryhmäksi. Ensimmäinen käsitteli tekeillä olevaa tutkimustyötä; sen aihetta, käytettyä lähdeaineistoa, tutkimuskohteen valinnan syitä jne. Toisena ryhmänä olivat kysymykset, jotka koskivat tiedon saamista tutkimuksessa käytettävästä aineistosta, sen hankintatapoja, löytyvyyttä ja saatavuutta. Kolmannen ryhmän kysymykset kohdistuivat tutkijoiden työtapoihin ja -menetelmiin yleensä. Neljännen ryhmän kysymykset käsitelivät Helsingin yliopiston humanististen kirjastojen ja yliopiston pääkirjaston palvelujen ja kokoelmien käyttöä tutkimustyössä.

Humanistien tutkimusaiheet ja -aineistot

Tutkimustyön aihetta koskevaan kysymykseen saadut vastaukset osoittivat, että suurella osalla tutkijoista eli 56 %:lla oli samanaikaisesti tutkittavanaan kaksi tai useampia aiheita. Tosin näennäisesti eri tutkimuskohteet saattoivat olla osia tavoitteena olevasta suuremmasta kokonaisuudesta. Osalla tutkijoista oli kuitenkin useita toisistaan selvästi erillään olevia tutkimuskohteita, mikä viittaa siihen, että humanistit voivat tutkijoina olla hyvin laaja-alaisia. Tavalla tai toisella Suomeen liittyviä aiheita oli suunnilleen puolella haastatelluista.

Melkein kaikilla tutkijoilla, eli 44:llä, oli primaarilähteenään painettuja julkaisuja muodossa tai toisessa, yksinomaan niitä käytti heistä 19. Ainoastaan arkistoaineistoa primaarilähteenään käytti kaksi historian tutkijaa, sekä painettuja julkaisuja että arkistoaineistoa kaikista tutkijoista 20. Muina primaarilähteinä mainittiin kuva-aineisto, ääniteaineisto ja esineellinen aineisto. Tietokoneohjelmaa käytti ainoana primaarilähteenään yksi yleisen kielitieteen tutkija. Sekundaarilähteinä lähes kaikilla oli painettu kirjallisuus sekä monografioina että aikakauslehtiartikkeleina.

Humanistien kielitaito

Haastatellut humanistitutkijat osoittautuivat varsin kielitaitoisiksi, mikä osin johtui filologia-aineiden runsaasta edustuksesta. Kaikki tutkijat lukivat tekstiä vähintään kahdella vieraalla kielellä, nimittäin englanniksi ja saksaksi. Osattujen kielten lukumäärä jakautui siten, että viidestä kuuteen vierasta kieltä käytti 16, neljää 10, kolmea 13 ja kahta yhdeksän tutkijaa. Kaikesta päätellen tieteenalan tarpeet vaikuttivat ratkaisevasti tutkijan käyttämien vieraiden kielten määrään. Esim. orientalistit ja klassikot tarvitsivat tutkimuksen kohteena olevien kielten lisäksi vähintään neljää muuta kieltä.

Osatuksi vieraaksi kieleksi englantia mainittiin odotetusti useimmin eli 47 kertaa, seuraavaksi tuli saksa 46, kolmanneksi ranska 33, neljänneksi italia 21, viidenneksi latina 14 ja kuudenneksi kreikka 10 kertaa. Venäjä mainittiin seitsemän, espanja viisi, nykykreikka kolme kertaa, portugali, hollanti ja viro kukin kahdes-

ti. Lisäksi mainittiin swahili, turkki, romania, katalaani ja mongolia kukin yhden kerran.

Työtavat tutkimustyön alkuvaiheessa

Varsinaisesti humanistien työtapoja koskeviin kysymyksiin annetuista vastauksista voitiin löytää seuraavanlaisia lähinnä tutkimustyön alkuun liittyviä vaiheita:

1. *Kirjallisuuden kartoitus bibliografioiden ym. avulla.* Tämä tapahtuu joko samanaikaisesti primaariaineistoon tutustumisen kanssa, vasta sen jälkeen tai ennen sitä.

2. *Aineiston hankinta,* jota kuvaavat seuraavat maininnat: »Aineiston hankinta ja syventyminen erikoisongelmiin», »tarkistus, että lähteet ovat Suomessa» ja »artikkeleiden kopioiminen varsinaista työtä varten.»

3. *Aineistoon tutustuminen.* Primaariaineistoon ja varhaisempaan tutkimukseen perehtyminen mainittiin varsin usein. Osa tutkijoista kertoi syventyvänsä tutkimusalaa tai tutkimuksen aihepiiriä koskevaan kirjallisuuteen sekä tutustuvansa laajemmin tutkimuskohteena olevan ajan kirjallisuuteen tai lehdistöön. Tässä yhteydessä mainittiin lisäksi mm. kirjallisuudessa esiintyvien argumenttien keruu sekä faktojen kartoitus.

4. *Käsikirjoituksen aloittaminen.* Jotkut tutkijoista kuvaavat tätä vaihetta esitutkimuksen suorittamiseksi. Toiset kertoivat aluksi kirjoitavansa suppeita tutkimuksia, esseitä tai artikkeleita aiotun laajemman tutkimuksen osa-alueista.

Parhaiten tutkimustyön alkuvaihetta kuvaavat seuraavat maininnat: »Tämä on aina monimutkainen prosessi, johon kuuluu primaari- ja sekundaarikirjallisuuden lukeminen, keskustelut eri ihmisten kanssa, kysymysten asetteluun kypsyttämisen, äkilliset oivallukset ja induktion ja deduktion vuorovaikutus.» »Tutustun primaariaineistoon luokitellen sitä, vuoroin syventyen aiheesta kirjoitettuun tutkimukseen ja metodeihin.» Tämä tutkija kuvaa tapahtumaa »sykliseksi etenemiseksi».

Tutkimusta vaikeuttavia ulkoisia tekijöitä

Tutkijoiden esille tuomat tutkimustyön ongelmat johtuivat useimmiten tavalla tai toisella sii-

hen käytettävissä olevan ajan riittämättömyydestä. Välitön ajan puute oli tutkimustyön tekemiseen liittyvistä ongelmista suurin 18 tutkijan mielestä. Tähän olivat syynä sekä hallinnolliset että opetukselliset tehtävät, jotka estivät pitkäjänteisen tutkimustyön. Ainoastaan kesällä jäi aikaa varsinaisen perustutkimuksen tekemiseen. Lisäksi monet pienemmät, kulttuurielämään liittyvät toiminnot veivät juuri humanistitutkijoiden aikaa.

Uusimman ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden puutetta ja sen saapumisen hitautta piti tutkimuksen tekemisen esteenä 11 tutkijaa. Samoin kirjastopalvelujen erilaisiin puutteellisuuksiin liittyvä syy häytti 11 tutkijan työtä. He pitivät mm. humanististen kirjastopalvelujen monimuotoisuutta Helsingin yliopistossa vaikeasti hallittavana. Tutkijat joutuvat esim. jatkuvasti kulkemaan kirjastosta toiseen etsimässä teoksia.

Itse tutkimusprosessiin ja tutkimuksessa tarvittavan materiaalin laajuuteen ja runsauteen liittyvät ongelmat näki tutkimusta vaikeuttavana tekijänä 11. Tutkimusprosessin läpiviemisen vaikeutta kuvaa yksi tutkijoista seuraavasti: »Vaikeinta on systemaattinen analyysi ja varsinkin synteesi. Vaikeinta ajatusten selkeä ja täsmällinen ilmaiseminen (englanniksi).»

Muutammat tutkijat mainitsivat tutkimuksen ja etenkin siihen liittyvien ulkomaanmatkojen rahoituksen ja tutkimustyössä tarvittavien apuvälineiden kuten tekstinkäsittelylaitteiden puutteen häittäävän tutkimustyötä.

Julkaisuja koskevan tiedon hankinta

Varsin mielenkiintoisia olivat vastaukset, jotka saatiin tiedusteltaessa tiedon saamista tutkimukselle tärkeistä julkaisuista. Tutkijoille tarjottiin useita eri vaihtoehtoja ja pyydettiin nimeämään kolme tärkeintä ja kaksi vähiten tärkeää tapaa. Tulos laskettiin siten, että ensimmäisille annettiin pisteitä yhdestä kolmeen ja jälkimmäisille miinus yksi ja miinus kaksi. Tarjotut tavat ovat seuraavassa pisteineen suosituimmuusjärjestyksessä (suluissa miinus-pisteet): kirjallisuusviitteet artikkeleissa ja kirjoissa 111, bibliografiat 77 (–3), keskustelut alan toisten tutkijoiden kanssa 39 (–4), kirjaston luettelot 24 (–7), kirjallisuuskatsaukset ja arvostelut alan lehdeissä 23, kirjaston avohyllyssä

olevien kirjojen selailu 14 (—11), indeksi- ja abstraktijulkaisut 4 (—23) ja ATK-pohjaiset tiedonhaut 0 (—57). Kymmenen tutkijaa ei halunnut nimetä vähiten tärkeitä vaihtoehtoja.

Kirjallisuusviitteiden artikkeleissa ja kirjoissa sekä bibliografioiden saamia pistemääriä aloittain vertailtaessa voitiin paikoin havaita suuriakin eroja. Esim. filosofian, yleisen historian, yleisen kielitieteen ja yleisen kirjallisuustieteen tutkijat pitivät kirjallisuusviitteitä artikkeleissa ja kirjoissa selvästi tärkeämpinä kuin bibliografioita. Sen sijaan Suomen historian tutkijat, klassikot, taidehistorioitsijat ja romaanisen filologian tutkijat arvostivat hieman enemmän bibliografioita. Vaikuttaa siltä, että aloilla, joilla on tutkijoiden yleisesti arvostamia bibliografioita, ne pystyvät kilpailemaan kirjallisuusviitteiden kanssa. Tutkijoiden suhteesta bibliografioihin kertoo myös se, että monet heistä mainitsivat keräävänsä jonkinlaista koristoa kirjallisuudesta tutkittavana olevan aiheensa ympäriltä.

»Keskustelut alan toisten tutkijoiden kanssa» saamia pisteitä vertailtiin aloittain kerrointen avulla, jotka saatiin jakamalla pistemäärä ko. alan tutkijoiden lukumäärällä. Kerrointen mukaan tutkijoiden väliset kontaktit ovat merkittävällä sijalla mm. musiikkitieteessä, yleisessä kielitieteessä, germaanisessa filologiassa ja klassillisessa filologiassa. Vähiten toisilta tutkijoilta tietoa tutkimuksen kannalta tärkeistä julkaisuista olivat saaneet Suomen historian tutkijat.

Indeksi- ja abstraktijulkaisujen ja bibliografioiden arvostuksen ero näkyi selvästi mm. tiedusteltaessa pääkirjastossa esillä olevien tiedonhaun apuneuvojen käyttöä; bibliografioita olivat käyttäneet lähes kaikki eli 41 ja indeksi- ja abstraktijulkaisuja vain 13. Sekä viimeksimainittujen että ATK-pohjaisten tiedonhakujen puutteena humanistisen tutkimuksen kannalta on se, että ne sisältävät pääasiassa vain uudempaa aineistoa.

Humanistitutkijain työskentelytapojen pääpiirteet

Humanistien tutkimustyölle tyypillisiä piirteitä on usein kuvattu joukolla hypoteeseja, joiden on katsottu olevan tyypillisiä juuri näille tieteille. Niitä mm. CRUS-laitoksen tutkijat testasivat tekemissään haastatteluissa. Myös täs-

sä työssä saadut tulokset vastasivat monin tavoin humanistitutkijasta ja hänen työtavoistaan esitettyä hypoteesikuvaa.

Humanistitutkijan on sanottu työssään tarvitsevan paljon kirjastoja. Hänellä on niinikään oltava käytössään ja ulottuvillaan laaja aineistomäärä, vaikkei hän sitä kaikkea välittömästi hyödyntäisikään. Kuvaukset käytetyistä primaari- ja sekundaarilähteistä kertoivat jo sinänsä sen, että lähes kaikki tutkijat tarvitsivat paljon erilaisia nimikkeitä sekä painettuina julkaisuina että arkistoina. Yliopiston pääkirjaston kokoelmien käyttö kuvaa osaltaan sitä, kuinka laajalti joillakin aloilla tarvitaan lähdeaineistoa. Samoin kaukopalvelun ja yliopiston ulkopuolisten kirjastojen ja arkistojen tarve tukevat väittämän paikkansa pitävyyttä.

Humanistien tutkimustyössään tarvitseman aineiston hankintapaikoista tärkeimmiksi osoitautuivat kirjastot. Niiden merkitys näkyy mm. niissä odotuksissa ja siinä kritiikissä, jota tutkijat kohdistivat kirjastojen palveluihin ja etenkin uudemman tutkimuskirjallisuuden tarjontaan. Kirjastojen tarve sinänsä vaihtelee alan ja tutkimuskohteen mukaan. Mukana olleista tutkijoista vain neljä ilmaisi tarvitsevänsä nykyisessä tutkimustyön vaiheessa vähän kirjastoja.

Olettamusta, että humanistien tutkimustyössään tarvitsema kirjallisuus ei vanhene nopeasti tukee mm. se, että tutkijat käyttivät yliopiston pääkirjaston kokoelmista yhtä paljon avokokoelmaa ja pääasiassa vanhempaa ulko- maista kirjallisuutta sisältävää yleiskokoelmaa. Monet tutkijoista mainitsivat pääkirjaston olevan hyvinvarustettu juuri vanhemman tutkimuskirjallisuuden suhteen, mikä myös kertoo sitä tarvittavan edelleen.

Sen sijaan väittämä, jonka mukaan monografiat olisivat humanisteille yleensä tärkeämpiä kuin aikakauslehdet ei pitänyt tämän selvityksen mukaan paikkaansa. Haastatteluista 21 piti aikakauslehtiä ja monografioita tutkimuksensa kannalta yhtä tärkeinä. Useimmat näkivät näiden julkaisumuotojen täydentävän toisiaan. Aikakauslehdet olivat monografioita tärkeämpiä 14 tutkijan mielestä, näin oli mm. yleisessä kirjallisuustieteessä, klassillisessa filologiassa ja germaanisessa filologiassa. Monografioita piti aikakauslehtiä tärkeämpiä 12 tutkijaa. Heidän joukossaan olivat kaikki kotimaisen kirjallisuuden tutkijat ja kuusi historian tutkijaa.

Yhden olennaisimmista piirteistä humanistisessa tutkimusprosessissa verrattuna esim. luonnontieteisiin sanotaan olevan sen, että tutkijat työskentelevät yksin. Tämä humanistien taipumus ilmenee ehkä selvimmin niissä tavoissa, joilla he löytävät aineistonsa. Ainoastaan hyvin konkreeteissa tilanteissa tai kun liikutetaan oman tutkimusalueen ulkopuolella humanistitutkija kääntyy esim. kirjastossa virkailijan puoleen pyytääkseen apua.

Huolimatta taipumuksestaan työskennellä yksin tutkijat arvostivat kontakteja toisiin tutkijoihin, vaikka niiden merkitystä ei aina pystytäkään tiedostamaan kokonaisuudessaan. Tutkijoiden välistä tietojen vaihtoa pidettiin alan aikakauslehtien ja kirjallisuuden seuraamisen jälkeen suosituimpana tapana seurata omalla alalla tapahtuvaa kehitystä. Ilmeistä on, että ns. »invisible college»n merkityksen ja arvostuksen vaihtelut ovat enemmän alakohdaisia kuin tutkijan iästä tai asemasta johtuvia. Kansainvälisempiä aiheita tutkivat mm. arvostivat näitä kontakteja jonkin verran enemmän kuin kotimaisia aiheita tutkivat.

Väitetään myös, että etsiessään tutkimuksessa tarvittavaa aineistoa humanistitutkija tarvitsee monenlaisia apuneuvoja, kuten bibliografioita, kirja-arvosteluja, kustantajien luetteloita jne. Hän välttää kuitenkin varsin selvästi tällä tavalla olevien informaatiopalvelujen käyttämistä. Tämän hypoteesin paikkansa pitävyyttä puolsivat ennen kaikkea vastaukset, joita tutkijat antoivat kysymykseen, joka koski tiedon saamista tutkimuksessa käytetystä aineistosta. Vaikka indeksi- ja abstraktijulkaisuja jonkin verran käytetäänkin, niiden osuus tutkimukselle tärkeän aineiston löytymisessä koetaan toistaiseksi vähäiseksi verrattuna perinteisiin tapoihin. Tosin ATK-pohjaisten tiedonhakujen huonon arvostuksen syynä oli myös osaltaan se, että vain harva oli niitä itse kokeillut eikä yleisesti tiedetty niitä voitavan tehdä esim. yliopiston pääkirjastossa. Informaatiopalvelujen välttäminen johtuu ensisijaisesti siitä, että tutki-

musaineiston etsiminen ja valitseminen on humanistitutkijalle niin tärkeä osa itse tutkimusprosessia, ettei hän pysty siirtämään tätä tehtävää muille, esim. kirjastohenkilökunnalle.

Hyväksytty julkaistavaksi 29. 7. 1988.

Selvitykseen liittyvää kirjallisuutta

- Corkill, C & Mann, M., Information needs in the humanities: two postal surveys. Sheffield: CRUS, 1978. (CRUS occasional paper 2; BLR 6 DD report, no. 5455.)
- Corkill, C., Mann, M. & Stone, S., Doctoral students in humanities: a small scale panel study of information needs and uses 1976–1979, Sheffield: CRUS, 1981. (CRUS occasional paper 5; BLR 6 DD report, no. 5637.)
- Humanities information research: proceedings of a seminar, Sheffield, 1980. Ed. by Sue Stone. Sheffield: CRUS, 1980. (CRUS occasional paper, 4; BLR 6 DD report, no. 5588.)
- Information problems in the humanities: a report on the British Library seminar. (Ed. by C. Smith.) London: British Library, 1976. (BLR 6 DD report, no. 5259.)
- Katzen, M. & Howley, S.M., Recent initiatives in communications in the humanities. London: British Library, 1984. (LIR report, no. 11.)
- Lönnqvist, Harriet, Informationsbehov inom humanistisk forskning. Kirjastotiede ja informatiikka 2(1983): 1, 19–24.
- Stieg, Margaret F., The information needs of historians. College & research libraries 42(1981): 6, 549–570.
- Stone, Sue, Progress in documentation. Humanities scholars: Information needs and uses. Journal of documentation, 38(1982): 4, 292–313.
- Stone, Sue, A review of user related research in humanities information. Sheffield: CRUS, 1985. (CRUS working paper, no. 1.)
- Tuori, Katri, Humanistien työtavoista ja työskenteledellytyksistä Helsingin yliopistossa. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto, 1987. (Helsingin yliopiston kirjaston monistesarja, 15.)